

A contribución de Alonso Zamora Vicente á dialectoloxía galega

Francisco FERNÁNDEZ REI
Instituto da Lingua Galega. USC
fgrom004@usc.es

RESUMEN:

Este artículo propone un recorrido por los trabajos científicos pioneros de D. Alonso Zamora Vicente dedicados a la dialectología gallega, y en especial a los fenómenos del *seseo* y la *gheada*.

Palabras clave: Alonso Zamora Vicente, Dialectología gallega, *Seseo*, *Gheada*.

ABSTRACT:

This article proposes a journey through the scientific papers written by Alonso Zamora Vicente which are dedicated to the Galician dialectology, especially those who study the *seseo* and the *gheada* circumstances.

Key words: Alonso Zamora Vicente, Galician Dialectology, *Seseo*, *Gheada*.

A comezos da década de 1950, cando a lingua galega practicamente era unha incógnita entre os romanistas, Alonso Zamora Vicente publicou tres artigos sobre tres fenómenos relevantes da dialectoloxía galega (*seseo*, *gheada* e distribución de *-ao*, *-án*), seguidos doutro en 1963 sobre a xeografía dos grupos *-uit-*, *-oit-*. A revista *Verba* da Universidade de Santiago de Compostela reeditounos, xunto con outros traballos de dialectoloxía hispánica da súa autoría (Zamora 1986), como merecida homenaxe a unha persoa entrañable, que fora docente na Universidade compostelá nos anos 40 e que tanto fixera pola dignificación científica da lingua galega en anos difíciles.

Neste texto, despois dunhas breves consideracións sobre a posición de Zamora Vicente na historia das variedades locais na lingüística galega antes da década de 1960, centrareime na súa achega ó estudo do *seseo* e a *gheada*, os dous fenómenos máis importantes da dialectoloxía galega e marcadores sociolingüísticos, especialmente a *gheada*; e finalmente tratarei a súa proposta de clasificación dialectal.

1. ZAMORA VICENTE E AS VARIEDADES LOCAIS DO GALEGO

Ata a década de 1930 o estudo das variedades ocupou un papel marxinal nos estudos do galego. No esencial trátase de datos secundarios nos traballos lexicográficos.

ficos dos ilustrados do século XVIII Sarmiento e Sobreira, que son a primeira mostra da lingüística galega moderna. Tamén é secundaria a información de Saco Arce (1868) na primeira gramática científica do galego e de García de Diego (1909) na súa gramática histórica, que contén o capítulo “Variantes locais” con material que debeu recoller entre 1904 e 1907, cando era profesor de latín do Instituto de Pontevedra. García de Diego foi o primeiro investigador con formación científica que se ocupou do galego.

Nos anos 30 iniciáronse os traballos de dialectoloxía galega propiamente dita cunha dobre perspectiva: estudos en profundidade dunha localidade ou comarca pequena e estudos en sentido horizontal, nos que se ten en consideración un ou varios fenómenos analizados en todo o territorio ou en zonas moi amplas (Santamarina 1982: 163 ss.). No primeiro tipo de estudos o pioneiro é Schneider (1938), que fai unha profunda descrición da fonética, morfoloxía e vocabulario da cunca do Limia ourensán, relacionando a fala da comarca con falas portuguesas. Nos anos 50 salientan dous estudos sobre o galego “exterior”, o de Cortés y Vázquez (1954) sobre Lubián (Zamora) e o de Dámaso Alonso e García Yebra (1959) sobre o ancarés de León.

Krüger (1927) recolleu léxico en puntos de fala galega aplicando o método “Palabras e cousas”, e o mesmo farán nos anos 30 discípulos seus da Escola de Hamburgo: Ebeling (1932), que estudou os apeiros das terras lucenses da Fonsagrada e Becerreá; e Schroeder (1937, 1938) que se ocupou dos barcos de pesca de Fisterra e logo da casa fisterrá. Neses anos etnógrafos galegos aplican unha metodoloxía semellante, como Risco (1933) na análise da cultura material da Terra de Melide ou Lorenzo Fernández (1934) no estudo das dornas do Porto do Son, con especial atención ó léxico, como nos traballos posteriores deste etnógrafo e nos de Fermín Bouza Brey.

A dialectoloxía galega en sentido horizontal iníciase cos inquéritos do *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)* realizados nos anos da II República (1931-1936) e continuados entre 1947 e 1954. Poucos traballos se fixeron con este material, porque se publicou tarde e só apareceu o vol. I (en 1962), con 75 mapas fonéticos. A partir de notas marxinais dos cuestionarios o investigador do *ALPI* Aníbal Otero publicou un artigo sobre o verbo galego (Otero 1952); e tamén foi editando moitas palabras dos inquéritos, definidas e localizadas: 4.169 voces en “Hipótesis etimológicas referentes al gallego-portugués”, en *Cuadernos de Estudios Gallegos* (1949-1977) e 2.319 voces en “Contribución al léxico gallego y asturiano”, en *Archivum* (1953-1964)¹.

Entre 1942 e 1945, na súa etapa de profesor na Universidade de Santiago de Compostela, Zamora Vicente fixo inquéritos por toda Galicia sobre fenómenos dialectais, o que unido a algúns datos que lle forneceron galegofalantes que tratou ou coñeceu persoalmente en Santiago, puido trazar unha rede de 119 puntos, desde 1 Cedeira (norte da Coruña) a 119 A Gudiña, próximo ás Portelas de Zamora.

Este material permitiulle publicar os artigos sobre o seseo (Zamora 1951), a gheada (Zamora 1952) e a distribución das terminacións *-ao*, *-án* nas palabras latinas en

¹ O número de voces de cada artigo e a ficha editorial pode verse en Santamarina (2003: 52-53).

-ANU (Zamora 1953); e anos despois publicará o derradeiro dos seus traballos de dialectoloxía galega, dedicado á xeografía dos grupos *-uit-*, *-oit-* (Zamora 1963), cuns resultados que consideraba provisorios, como nos anteriores, á espera do *ALPI*. Ademais do material dos seus inquéritos, terá moi en conta a información de lexicógrafos, gramáticos e, sobre todo, os diversos estudos lingüísticos e etnolingüísticos sobre o galego publicados no século XX.

2. O SESEO E A SÚA REPARTICIÓN XEOGRÁFICA

O seseo, que consiste na ausencia do fonema non sibilante fricativo apicodental xordo /θ/ (ou interdental xordo de carácter ciceante) e a presenza no seu lugar dunha sibilante fricativa apicoalveolar xorda [s] (o *s* apical) ou ben lámino-alveolar [s] (o *s* predorsal), é un fenómeno de variación no sistema, con perda dun fonema². Na maioría das falas galegas dáse unha oposición entre os fonemas /θ/ interdental e /s/ apicoalveolar, agás en falas occidentais da Coruña e Pontevedra onde se rexistra seseo con diferentes realizacións segundo as zonas: *sinco* ‘cinco’, *faser* ‘facer’, *dez* ‘dez’.

Antes de Zamora Vicente os datos sobre o seseo galego son escasos e imprecisos. Sono na obra lexicográfica de Sarmiento, como tamén na gramática do ourensán Saco Arce (1868: 233), onde se dicía que “el gallego del norte sustituye la *s* á la *c* casi siempre antes de *e* ó *i*, diciendo, por ejemplo *grasia*, *naser*, donde el otro [o galego meridional] más conforme á la etimología pronuncia *gracia*, *nacer*”. No *Compendio de gramática gallega-castellana* (1864) de F. Mirás, cronoloxicamente a primeira gramática galega, úsase o seseo (e a gheada), porque o autor reflectía o galego de Santiago e arredores; pero este uso criticouno M. Valladares no prólogo do *Diccionario gallego-castellano* (1884), que consideraba que formas como *berse*, *Visente*, *senteo*, *sapato*, *soco* e outras “deslustran la, por otra parte, interesante obra del señor Mirás” (Fernández Rei 1990: 198).

García de Diego (1909: 157) dá escasa e imprecisa información sobre o seseo:

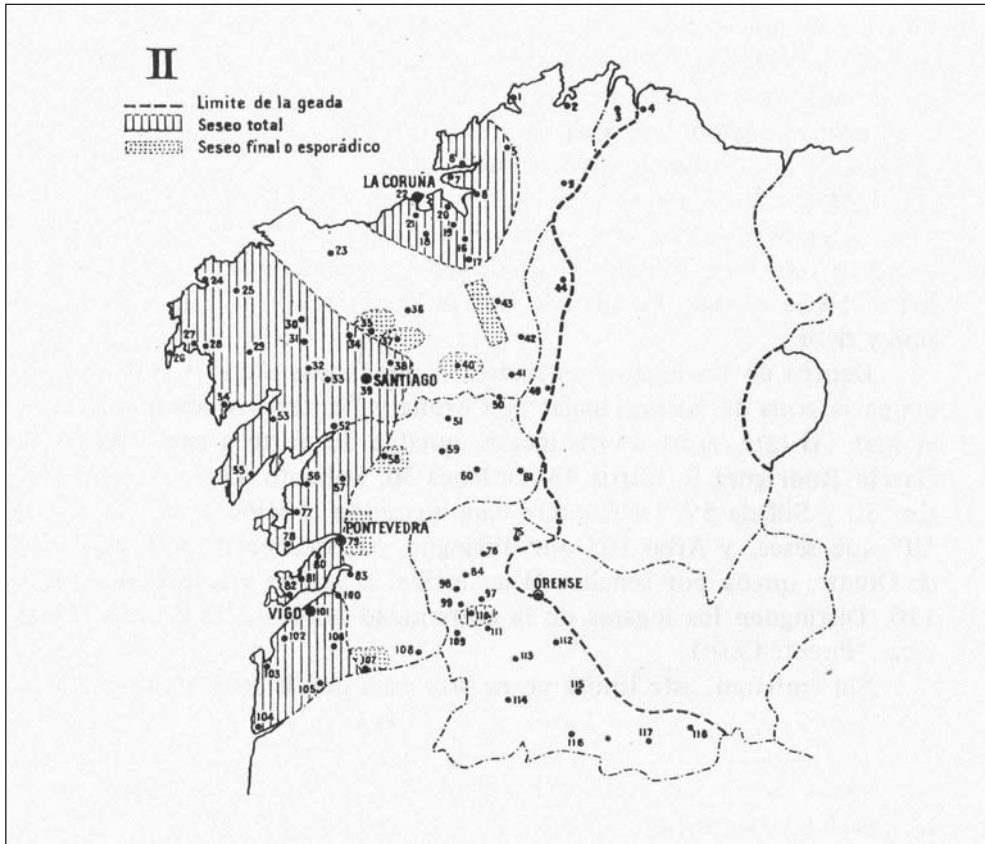
Aunque el actual sonido de *z* castellana nunca ha sido propio del gallego, hoy domina en alguna región: en Pontevedra, Cotobad y Cambados parecen mostrar predilección por *z*, pero la generalidad de los partidos acusan *s*: en Coruña domina *s*, pero *z* en Betanzos; en Orense se usa *z* en el este y *s* en el oeste: Arnoya con *s* pero Cartelle, á una legua, ya con *z*.

Afirma, por ex., que Cambados parece ter predilección por *z*, pero actualmente, cen anos despois, das cinco parroquias dese concello, tres aínda son seseantes, incluída a vila de Cambados. Cando menciona Betanzos non se sabe se é a localidade ou o partido, e o mesmo cando fala da Coruña, que podería referirse á provincia.

Outros autores son máis imprecisos. Así, Cotarelo Valledor (1927: 91) afirma que coincide “casi en absoluto con la extensión geográfica de la *geada*”, que pare-

² Sincronicamente pode parecer que o seseante perdeu o fonema /θ/ cando diacronicamente non hai tal, pois se hai seseo é pola neutralización dun fonema ápicoalveolar /s/ e dun fonema lámino-alveolar /s/.

MAPA 1
O SESEO NOS ANOS 1942-45

Fonte: ZAMORA VICENTE (1986:4).

ce influencia portuguesa e que é característica de Vilagarcía da Arousa e arredores; e Couceiro Freijomil (1935:16) di que “el sonido z, que nunca ha sido propio del gallego, domina en algunas partes, mientras que en otras se han decidido por el sonido s”.

Zamora Vicente fará a primeira representación cartográfica do fenómeno (mapa 1), con dúas áreas de seseo total: unha de menor extensión na zona Coruña-Ferrol e arredores; e outra no litoral occidental e zonas próximas, desde a Costa da Morte á raia con Portugal, pero que na provincia da Coruña penetra no interior chegando a abranguer toda a comarca de Santiago. Fóra desas dúas áreas de seseo total sinala puntos próximos de seseo final ou esporádico, que en ningún caso están máis alá do límite da gheada.

Lonxe da área occidental, na zona de Ourense que estrema con Pontevedra, delimitaba unha reducida área de seseo total en Arnoia (mapa 2), usado especialmente

MAPA 2
O SESEO NO SO DE PONTEVEDRA E NA ARNOIA (OURENSE) NOS ANOS 1942-45

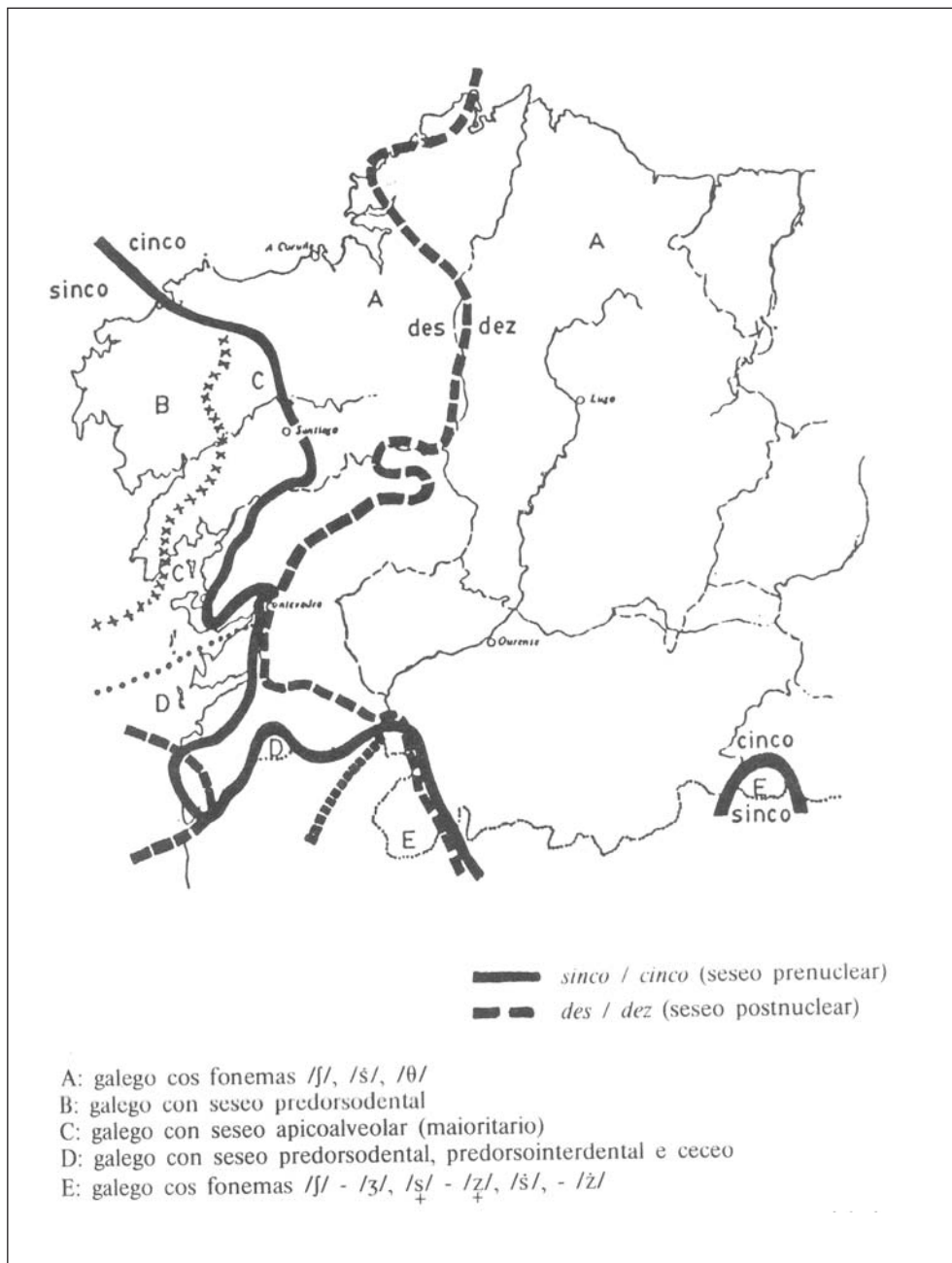
Fonte: ZAMORA VICENTE (1986:7).

por xente maior en formas como *serdeira*, *perdís*, *cebola* e *sebola*, *seo* e *ceo*, e que constituía o “último islote dentro de zona de distinción y ya muy amenazado” (Zamora 1986: 8). O seseo practicamente desapareceu en Arnoia, pois só de xeito esporádico e en xente maior se oe en formas como *lus* e *ves* (Fernández Rei 1990: 191, nota 65).

No mapa 3 elaborado co material do *Atlas Lingüístico Galego (ALGa)* do Instituto da Lingua Galega (ILG), recollido entre 1974 e 1976, pode apreciarse que na zona Coruña-Ferrol, onde Zamora Vicente sinalara seseo total, só se recolleu seseo final. A área de seseo total do *ALGa*, no esencial, coincide coa outra área de Zamora Vicente, especialmente na provincia da Coruña, mentres que na de Pontevedra o seseo nos anos 70 se rexistraba máis ben cerca da costa. Porén, investigacións realizadas uns anos antes do traballo de campo do *ALGa* ou con posterioridade, mostraban que fóra da área de seseo total delimitada no mapa 3 existía ese seseo en Redes (Ares), cerca de Ferrol; e tamén nos concellos de Touro e Vedra, próximos a Santiago de Compostela, que no estudo de Zamora Vicente pertencen á área seseante do litoral occidental (Fernández Rei 1990: 194).

O material do *ALGa* permite ver que no litoral pontevedrés o seseo pode ser propio da xente mariñeira, como se apreciaba (e aínda se aprecia) en concellos do

MAPA 3
O SESEO NOS ANOS 1974-76

Fonte: FERNÁNDEZ REI (1990:193).

Salnés, comarca que comprende parte da ría da Arousa e da de Pontevedra. O caso máis claro era o do concello do Grove, onde a parroquia de San Martiño (mariñeira) tiña seseo explosivo con realización apicoalveolar en calquera posición, mentres que carecía del a de San Vicente do Mar (labrega), onde só se rexistrou seseo implorativo (*des, lus*), que tamén se documentou en boa parte das dúas provincias atlánticas³.

Zamora Vicente (1986: 6-7) xa observara a ausencia e presenza de seseo nas falas do Salnés (“*Porto Novo y *El Grove sesean. En cambio *Villalonga⁴, intermedio, distingue. Parece que lo general en la comarca es el seseo”), como tamén sinalou que o fenómeno era propio de falas mariñeiras pontevedresas:

Sanjenjo 78 distingue por lo general, pero los pescadores sesean: *nòses, sereisas, sòkos*. No hay que olvidar que Sanjenjo 78 (como *La Toja) tiene grandes influjos de población extraña, veraneantes sobre todo. (...) En Redondela es el seseo lo más notorio: *sòkos, sereiseira, nòses, dès, nòs*. La creencia más divulgada en la comarca que rodea a la ciudad es la de que el seseo es del *falar dos peskéiros* (...). En general, distingue los pueblos de labradores, que achacan el seseo a la marinería. Así se oye en La Guardia 104, donde la mayor parte de la población y la gente del campo distinguen.

Nas zonas da Coruña de seseo predorsal as notas do *ALGa* permitían ver que nalgunhas vilas costeiras o seseo se realizaba como apical (Camariñas e Rianxo, por ex.), mentres que nas parroquias do rural veciñas o seseo era predorsal (Camelle no concello de Camariñas, Taragoña ou Asados no de Rianxo); e esa oposición seseo apical (vilego e mariñeiro) fronte a predorsal (rural e labrego) en parte segue viva. Actualmente a vitalidade do seseo segue sendo grande nas áreas en que é propio, pero a nivel xeracional rexístranse diferenzas salientables no uso e na realización respecto dos anos 70, con tendencia a menor uso na xente nova (Fernández Rei 2004: 309-311).

3. A GHEADA: XEOGRAFÍA E VITALIDADE

Denomínase gheada a pronuncia do *g* como unha aspirada, maioritariamente faringal, en formas como *ghato* ‘gato’, *Vigho* ‘Vigo’ ou *ghía* ‘guía’. Trátase dun fenómeno de variación na norma do galego, tradicionalmente desprezado e condenado por gramáticos, lexicógrafos e outros estudosos (Fernández Rei 1990: 177-181).

Sarmiento, que percorreu moitos lugares de Galicia a mediados do séc. XVIII, na súa obra lexicográfica non fai mención explícita do fenómeno “nin sequera a propósito da palabra *Arangüeso* (= Aranjuez), que se prestaría a facer un comentario sobre as semellanzas do sonido /x/ castelán co /g/ galego, se é que houbese algunha” (Santamarina 1982: 156).

³ Para os tipos de seseo nos anos 70 vid. Fernández Rei (1990:190-197) e González González (1991).

⁴ Vilalonga (Sanxenxo) está situado entre 77 Cambados e 78 Sanxenxo do mapa 1.

García de Diego (1909: 11) non trata a gheada entre as variedades locais, pero menciónaa cando fala da consoante *g*: “Ante *a, o, u* se pronuncia algo más fuerte que en castellano, sonido que algunos, sobre todo en ciertas regiones, exageran hasta hacerla como la *j* de esta lengua: esta pronunciación, reputada como defectuosa recibe el nombre de *geadas*”; e en nota sinala que Mirás transcribía con *j* este son (*jarrido, amarjo*). Couceiro Freijomil (1935: 103) practicamente repite o de García de Diego, mesmo que só se dá ante *a, o, u*, cando tamén hai gheada ante *e e i*.

Zamora Vicente (1986:11) nas liñas iniciais do seu estudo sinala que se trata dun fenómeno propio do galego, que se asocia con xente iletrada, coa rusticidade e a incultura:

Un fenómeno conocidísimo como típico del hablar gallego es la pronunciación de la velar sonora *g*, como velar sorda fricativa, *g^h, h* equivalente, para el oído no especializado, a la *j* castellana. Es lo que tradicionalmente se llama *geada*: formas como *xaléxo, xáíta, xráu, áuxä* frente a las normales *galéyo, gáíta, gráu, áuyä*. (...) Concretamente en lo que se refiere a la *geada*, agrava aún más las dificultades el veredicto casi general de que pertenece a clases iletradas. Hablar con la *-j-* es signo de rusticidad, de incultura. Esta es una de las pocas cosas en que están de acuerdo todos los gallegos, al hablar de su propia lengua. No lo están ya tanto sobre cualquier otro rasgo.

Ante a indeterminación xeográfica existente, vai establecer a primeira fronteira da gheada, esperando que nalgúns aspectos se retocase con traballos posteriores ou co arelado *ALPI*. Como se pode ver no mapa 4, a gheada era propia das provincias da Coruña e Pontevedra e da metade occidental da de Ourense, cunha prolongación polo sur ata a zona de Verín. Na provincia de Lugo rexistrábase nunha franxa occidental e con certa inseguridade nunha zona da parte oriental:

Las *geadas* se dan –o no se dan– uniformemente, aunque siempre en clases populares. Solamente en Piedrafita del Cebrero, Nogales, Cervantes (Lugo), se puede hablar de cierta inseguridad. Se trata de un islote que posee aún, disimulada, borrosa, con ciertos rasgos de estigma, la *geada*. Lo probable es que en esta zona del Cebrero haya existido con mayor rigor y frecuencia, y que hoy vaya desapareciendo –o esté casi desaparecida– ante el influjo de la escuela y del castellano. (Zamora 1986: 14).

Ademais de delimitar a fronteira do fenómeno, dános información sobre a súa realización e sobre ultracorreccións en formas como *Guan* ‘Juan’ ou *Bengamín* ‘Benjamín’ ó falar castelán, á vez que informa do uso e vitalidade da gheada:

Los ejemplos de *gheada* se concentran con decidida uniformidad en las rías. Pontevedra y Coruña son las más constantes. En torno a los sitios de mayor movimiento comercial y cultural (Vigo, Santiago, Villagarcía, Ponte Cesures, Ferrol), la *geada* se percibe en menor número de casos, pero reaparece, en cambio, en cuanto el labriego intenta hablar castellano. En el mercado y en las ferias semanales de Compostela la *geada* se oye constantemente. Los maestros de los pueblos cercanos se quejan de lo difícil que resulta corregirla en la escuela. La Amahía, comarca al oeste de Santiago, y Bergantiños, en la zona noroeste de Coruña, emplean *geada* constan-

MAPA 4
A GHEADA NOS ANOS 1942-45

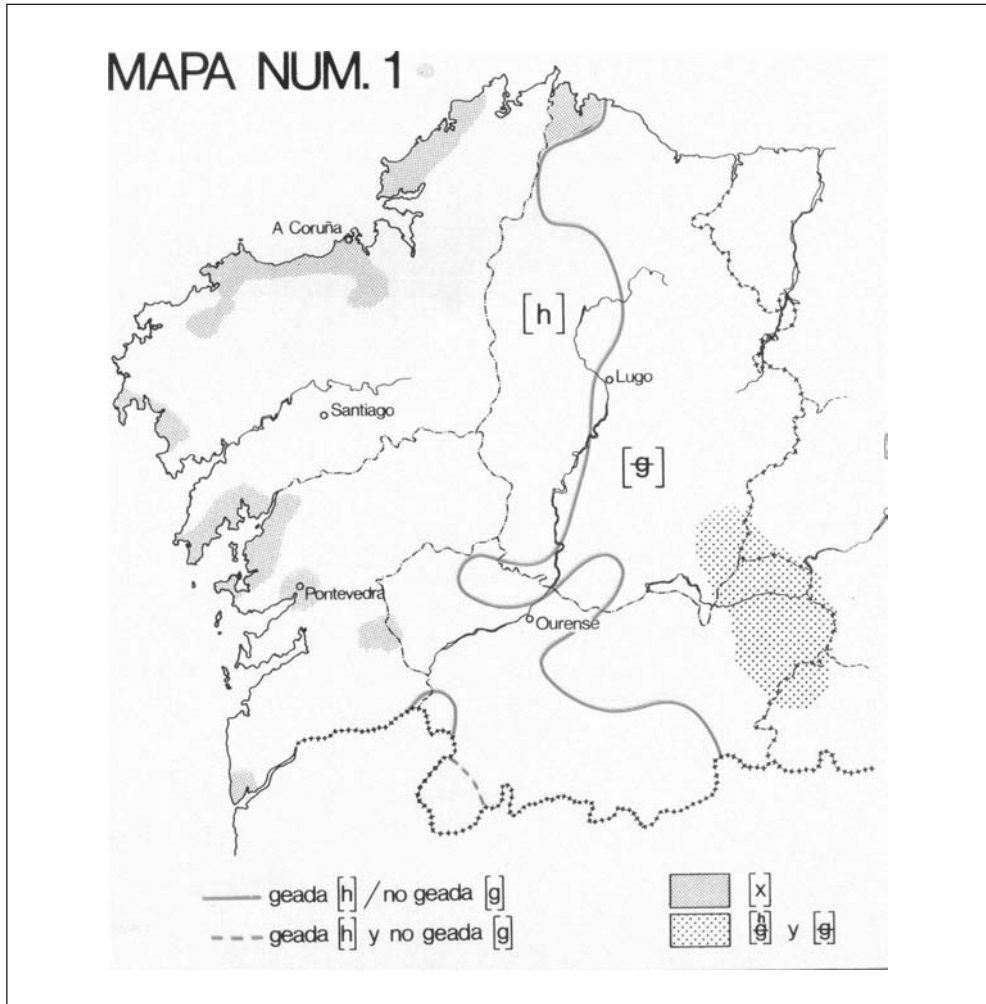
Fonte: ZAMORA VICENTE (1986:13).

temente. Outra comarca de gran intensidade é o Ribeiro. Cortegada, Arnoya, Filgueira, Ribadavia, lá emplean con ceñida seguridade. (Zamora 1986:18)

O material recollido por lingüistas da Escola de Hamburgo (Krüger, Ebeling, Schneider e Schroeder) permitiulle a Zamora Vicente confirmar o seu límite da gheada, aínda que na provincia de Lugo sería precisada por Santamaría Sande (1965-66).

A fronteira trazada co material do *ALGa* (mapa 5), non esencial coincide, aínda que sen a “laguna con gheada disimulada e vulgarísima del Cebrero”. Non se rexistrou nos concellos galegófonsos de Asturias e de Zamora, mentres que en León existía nos Ancares e de xeito moi esporádico no concello berciano de Corullón.

MAPA 5
A GHEADA NOS ANOS 1974-76

Fonte: FERNÁNDEZ REI (1981:21).

A realización maioritaria da gheada nos anos 70 era unha aspirada faringal xorda [h], que mesmo se rexistraba no canto de [x] en castelanismos, especialmente en xente maior. Non obstante nas vilas, sobre todo da costa, a realización era fricativa velar xorda en todas as xeracións. No grupo *-ng-* medial de palabra o [g] podía conservarse (*domingo, ningún*) ou ben enxordecer [k] (*dominco, ninquén*), á vez que nalgúns puntos se rexistraba a gheada (*domingho, ninghén*).

A audición de moitas horas de gravacións dos anos 90 e outras máis recentes do Arquivo do Galego Oral do ILG permíteme afirmar que actualmente a xeografía da

gheada (e o seseo) non variou moito respecto dos anos 70 en que se recolleu o material do *ALGa*, pero si varía o uso xeracional, especialmente na xente nova, que tende a non usala porque está ausente dos usos formais (Fernández Rei 2004: 309-311).

4. CLASIFICACIÓN DAS VARIEDADES DIALECTAIS

Para Saco Arce (1868: 231) o galego “si bien uno es idéntico en lo esencial en las varias provincias que lo usan, ofrece no obstante diferencias locales de no mucha importancia, que dan origen a otros tantos subdialectos”. Non sería doado determinar o número “de estos dialectos parciales”; con todo, consideraba que se poderían reducir a dúas as principais variedades, a da parte septentrional e a da meridional de Galicia. Entre os trazos ten en conta o seseo (pero non a gheada), formas como *chan-chao* e *mañán-mañá, el-il, perdeches-perdiches...* A idea da composición dialectal de Galicia que presenta Saco é falsa. Os seus datos literarios atendendo ó lugar de nacemento ou de residencia dos autores. Con todo, ten o mérito de ser o primeiro en intentar establecer zonas dialectais para o galego (Santamarina 1982: 159-161).

García de Diego (1909: 155) consideraba que as diferenzas “que ofrece el gallego en sus diversas regiones no son tan profundas para poder constituir grupos dialectales”, mentres que Zamora Vicente (1986: 34) fará en 1953 a primeira clasificación das variedades dialectais sen limitarse a enumerar fenómenos: “Por lo pronto, creo que ya se puede ir viendo con cierta precisión que hay dos claros subdialectos: uno oriental o continental (x y g diferenciadas, distinción de s y θ, terminación *-ao*) y otro occidental o atlántico (geada, seseo, *-an*)”.

Propoñía realmente unha división de Galicia en tres ou catro zonas dialectais: a) occidental, con seseo, *gheada* e terminación *-án*; b) oriental, con distinción de *s/z*, sen *gheada* e coa terminación *-ao*; c) intermedia, con distinción de *s/z*, *gheada* e terminación *-ao*. A fronteira entre o galego occidental e o oriental non quedaba claro, como proba o feito de que cando Lindley Cintra realizou unha proposta de clasificación dos dialectos galego-portugueses, estableceu a fronteira entre galego occidental e oriental coa isoglosa da *gheada* de Zamora Vicente, co que considerou occidental as falas con *gheada*, aínda que carecesen de seseo e da terminación *-án* (Santamarina 1982: 166). A partir de 9 trazos (entre eles os tres de Zamora Vicente), Carballo Calero (1969) establecería unha clasificación do galego de Galicia en catro dialectos (suroccidental, noroccidental, central e oriental).

Baseándome, fundamentalmente, no material fonético e morfolóxico do *ALGa* dividín o territorio lingüístico galego (incluídas as zonas galegófonas de Asturias, León e Zamora) en grandes complexos lingüísticos ou bloques, baseándome nas isoglosas da formación do plural das formas en *-n*, que teñen un trazado de norte a sur: a) bloque occidental, coa isoglosa *cancións/cancioís*; b) bloque central, con esta isoglosa polo oeste e coa de *cancioís/canciois* polo leste; c) bloque oriental, con esta isoglosa polo oeste e coa de *canciois/canciones* (e *pèdra/piedra, ròda/rueda*) polo leste.

No interior dos tres bloques establecín varias áreas ou zonas lingüísticas, de desigual extensión xeográfica e desigual unidade, delimitadas coa isoglosa de un ou de dous trazos caracterizadores. Nas áreas (ás veces nas subáreas e microsubáreas dunha área) hai falas con trazos propios fronte ás veciñas do seu bloque (Fernández Rei 1990: 106 ss)⁵.

5. O ARELADO COÑECEMENTO DO GALEGO ORAL

En 1957 Dámaso Alonso (1972: 317, nota 2) denunciaba que non se sabía “apenas nada de lo que es la verdadera imagen de la rica variedad fonética en el gallego hablado en Galicia”, á vez que lamentaba o contraste “entre la escasez de estudios lingüísticos gallegos, hechos con criterio científico, y el enorme y fructífero esfuerzo de los especialistas catalanes”. E en 1962 volvía denunciar o atraso da lingüística galega e a ausencia dunha recolleita sistemática de materiais:

He aquí una enorme dificultad, porque debido al increíble atraso de los estudios de lingüística gallega, esta lengua, en su estado moderno es casi una incógnita; lo es, desde luego su vocalismo. Falta casi completamente una recogida sistemática de materiales: labor de años. Cuando se compara con el catalán, el balance es desconsolador: imposible imaginar en Galicia gramáticas como la de Moll, o como la de Badía, con su atención constante a la fonética, aun en menudas variaciones dialectales. (Alonso 1972: 31)

No artigo de 1963 sobre a repartición dos grupos *-uit-*, *-oit-* Zamora Vicente tamén se queixaba do desleixo dos filólogos verbo do galego, practicamente esquecido:

Es verdaderamente asombrosa la dejadez de los jóvenes filólogos en cuanto al gallego se refiere. En estos últimos años, el conocimiento de otras áreas dialectales de la península (leonés, aragonés, andaluz) se ha extendido extraordinariamente. No así el del gallego, que sigue prácticamente olvidado (Zamora 1986: 36).

A mediados dos anos 60 e comezos dos 70 a Universidade de Santiago de Compostela puxo as bases para o estudo científico do galego. En 1963 creouse a sección de Filología Románica (Subsección de Español), con materias optativas de lingua e literatura galega, impartidas por Carballo Calero, que sería catedrático de Lingüística e Literatura Galega en 1971. En 1966 tomou posesión da cátedra de Filoloxía Románica Constantino García, que estudara en Oviedo e traballara en Madrid con Lapesa e que chegaba a Compostela despois de ser lector de español en Bonn no seminario de Harri Meier. En Santiago impulsaría a recolleita de vocabulario en todo o dominio lingüístico galego, incluído as comarcas galegófonas estremeiras (o “gallego exterior” de Dámaso).

Constantino García foi o primeiro director do ILG, creado na Universidade compostelá en 1971. Durante anos as liñas preferentes de investigación deste Instituto

⁵ Na primeira proposta de clasificación (Fernández Rei, 1985) non establecía os tres bloques, senón diversas áreas na zona occidental, unha grande área oriental (con subáreas) e unha soa área na no norte da zona central. Vid. Santamarina (1982:168 ss).

foron a dialectoloxía e a lexicografía, con estudos sobre o galego oral, co que se foi enchendo o baldeiro denunciado por Dámaso Alonso e Zamora Vicente. A mediados dos 70 proxectouse a realización do *ALGa*, do que se presentou o volume I o 17 de decembro de 1990 no Paraninfo da Universidade de Santiago cunha conferencia impartida por Zamora Vicente, que volvía á Compostela que tan ben coñecía.

Comezou a súa intervención con estas palabras:

Hoxe é un día extraordinario para a Lingua Galega mais tamén o é para todas as Linguas Romances. Reunímonos aquí para celebrar un acto verdadeiramente magnífico: a historia, minuto a minuto, deste primeiro volume do *Atlas Lingüístico de Galicia*. Con el, a Lingua Galega pasa a cobadearse coas súas linguas irmás⁶.

Zamora Vicente, que manifestou sentirse “tan feliz coma o primeiro patriota deste país”, salientou que en pouco tempo a galega deixou de ser a cincenta das linguas románicas e que se dera un xigantesco salto no seu coñecemento científico, para logo referirse ós seus traballos sobre o galego oral:

Sobre o ano 40 fixen eu as miñas pequenas e tímidas, e sempre provisionais búsquedas da fala galega. (...) Ninguén sabe que caras de desencanto e amargura encontréi nos galegos entrevistados... Aquelas primeiras publicacións apareceron en México, Bos Aires, Lisboa...

Falou do que representou a chegada de Constantino García á Universidade de Santiago, do seu entusiasmo e da xente que logrou aglutinar para traballar sobre a lingua galega; e a seguir centrouse no *ALGa* e no que ía supoñer como fonte para o estudo do galego, facendo referencia a algún traballo derivado dese atlas.

Sirva este texto como mostra de agradecemento e profunda admiración pola figura de Alonso Zamora Vicente, que tanto fixo por prestixiar cientificamente a lingua de Rosalía en anos escuros e difíciles, e que cos seus pioneiros traballos de dialectoloxía contribuíu ó florecemento da lingüística galega.

Nunca esquecerei que sendo el o presidente do tribunal da miña tese de doutoramento, no acto da súa defensa (marzo de 1979), puider expresarme na miña lingua, a galega, sen que el puxese ningún tipo de pexa. Daquela o galego aínda non era cooficial e nunca se usara nun acto tan formal na Facultade de Filoloxía nin na extinta Facultade de Filosofía e Letras da Universidade de Santiago de Compostela.

Beizón, mestre, por aprendernos a valorizar unha lingua de pobres, que antano fora de trobadores e de reis.

6. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

ALONSO, Dámaso (1972): *Obras completas I. Estudios lingüísticos peninsulares*. Madrid: Gredos.

⁶ A intervención foi en castelán, pero as citas están tiradas da información en galego do xornal *El Ideal Gallego. Cultural-90* (“Zamora Vicente manifestou a súa admiración e gratitude”, 28.12.1990, p. V).

- ALONSO, Dámaso e GARCÍA YEBRA, Valentín (1959): “El gallego-leonés de Ancares y su interés para la dialectología gallego-portuguesa”, in *Actas do III Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros (Lisboa, 1957)*, vol. I, pp. 309-339. Reed. con modificacións en *Cuadernos de Estudios Gallegos* 16, 48: 43-79.
- CARBALLO CALERO, Ricardo (1969): “Sobre os dialectos do galego”. *Grial* 23: 1-15.
- CORTÉS Y VÁZQUEZ, Luis (1954): *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora). Toponimia, textos y vocabulario*. Salamanca: Universidad.
- COTARELO VALLEDOR, Armando (1927): “El castellano en Galicia (notas y observaciones)”. *Boletín de la Real Academia Española* 14: 82-136.
- COUCEIRO FREIJOMIL, Antonio (1935): *El idioma gallego: historia, gramática, literatura..* Barcelona: Casa Alberto Martín.
- EBELING, Walter (1932): “Die landwirtschaftliche Geräte im Osten der Provinz Lugo (Spanien). Sach- und wortkundliche Untersuchungen”. *Volkstum und Kultur der Romanen. Sprache, Dichtung, Sitte* 5: 50-151.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco ([1981]): “Gheada”. *Gran Enciclopedia Gallega* 16: 21-23.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1985): “Áreas lingüísticas do galego actual”, in *Actes del XVI Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques (Palma de Mallorca, 1980)*; tomo II. Palma de Mallorca: Moll, 485-495.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (2004): “Gheada e seseo no galego coloquial e no galego estándar dos anos 90. Notas sobre a súa presenza nos media e nos textos musicais”, in *A Lingua Galega: Historia e Actualidade. Actas do I Congreso Internacional 16-20 de setembro de 1996. Santiago de Compostela [organizado polo] Instituto da Lingua Galega*, Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina (eds.), tomo II, pp. 307-336. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Instituto da Lingua Galega.
- GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1909): *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*. Burgos: Hijos de Santiago Rodríguez. Ed. Facsímil: Anexo 23 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel (1991): “Subsistemas de sibilantes do galego actual”, in *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Université de Trier, 1986)*, Dieter Kremer (ed.), vol. III, pp. 531-548. Tübingen: Max Niemeyer.
- KRÜGER, Fritz (1927): “Die nordwestiberische Volkskultur”. *Wörter und Sachen* 10, 45: 45-137. Trad. de Emilio Lorenzo Criado: *El léxico rural del noroeste ibérico*. Anexo 26 da *Revista de Filología Española*. Madrid: Instituto Miguel de Cervantes. CSIC, 1947.
- LORENZO FERNÁNDEZ, Xaquín (1934): “As dornas do Porto do Son”. *Nós. Boletín mensual da cultura galega* 16, 126/127: 109-116.
- OTERO ÁLVAREZ, Aníbal (1952): “Irregularidades verbales del gallego”. *Cuadernos de Estudios Gallegos* 7: 339-405.

- RISCO, Vicente (1933): "Estudo etnográfico da terra de Melide", in *Galicia. Terra de Melide*, pp. 325-425. [Santiago de] Compostela: Seminario de Estudos Galegos.
- SACO ARCE, José Antonio (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Imp. de Soto y Freire; Ourense: Graf. Tanco, 1967².
- SANTAMARÍA SANDE, M^a del Pilar (1965-66): "La geadá en la provincia de Lugo". *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo* 8: 71-81.
- SANTAMARINA, Antón (1982): "Dialectoloxía galega: historia e resultados", in *Tradición, actualidade e futuro do galego. Actas do Coloquio de Tréveris, 13 a 15 de novembro de 1980*, Dieter Kremer e Ramón Lorenzo (eds.), pp. 153-190. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Cultura.
- SANTAMARINA, Antón (dir.) (2003³): *Diccionario de diccionarios da lingua galega*. A Coruña: Biblioteca Filolóxica Galega do ILG. Fundación Pedro Barrié de la Maza [libro e CD-Rom].
- SCHNEIDER, Hans Karl (1938): "Studien zum Galizischen des Limiabeckens (Orense-Spanien)". *Volkstum und Kultur der Romanen. Sprache, Dichtung, Sitte* 11: 69-145, 193-281.
- SCHROEDER, W. (1937): "Die Fischerbote von Finisterre". *Volkstum und Kultur der Romanen. Sprache, Dichtung, Sitte* 10: 157-211.
- SCHROEDER, W. (1938): "Hausbau in NW-Spanien (Finisterre)", in *Travaux du Premier Congrès International de Folklore (Pasi, 1937)*, pp. 62-78. Tours.
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1951): "Geografía del seseo gallego". *Filología* 3: 84-95. Reeditado en Zamora Vicente (1986: 1-10).
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1952): "La frontera de la geadá", in *Homenaje a Fritz Krüger*, vol. I, pp. 57-72. Mendoza: Universidad Nacional de Cuyo. Reeditado en Zamora Vicente (1986: 11-25).
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1953): "De geografía dialectal: -ao, -án en gallego". *Nueva Revista de Filología Hispánica* 7: 73-80. Reeditado en Zamora Vicente (1986: 27-34).
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1963): "Los grupos -uit-, -oit- en gallego moderno: su repartición geográfica". *Boletim de Filologia* 21, 1/2: 57-68. Reeditado en Zamora Vicente (1986: 35-44).
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1986): *Estudios de dialectología hispánica*. Anexo 25 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade.